

HERMENEVS

4^e JAARGANG, AFL. 7 — 15 MAART 1932

Het dertiende Boek der Aeneïs

Bewondering behoeft niet tot verblinding te leiden; ook voor de Aeneïs mag dit gelden. Vooral omdat Vergilius zelf een open oog heeft gehad voor de tekortkomingen van het werk, dat zijn levenswerk zou worden. Vanwaar die angst voor publicatie, die hem er toe dreef *priusquam Italia decodet* et zijn vriend Varius te verzoeken *ut si quid sibi accidisset, Aeneida combureret?* Waarom verlangde hij zijn *scrinia, crematurus ipse*, toen hij zijn einde voelde naderen? Nauwlettende studie leidt m. i. hier tot het resultaat, dat geenszins het feit tot grondslag was, dat het epos niet in alle onderdeden was afgewerkt, dat er nog eenige *tibicines* door *solidae columnae* moesten worden vervangen, dat er nog eenige hemistichia moesten worden aangevuld. Een veel ernstiger gevoel van onbevredigdheid moet hier hebben gewerkt: het bewustzijn van de onregelmatige verhouding tusschen opzet en uitvoering der epische schepping.

Het is hier niet de plaats om dit in bijzonderheden uit te werken¹; ik wil slechts aanduiden, dat vooral de bestudeering van het negende boek der Aeneïs m. i. voor deze quaestie van beteekenis is, waarin de woorden en de begrippen *urbs* en *castra* zoo zonderling dooreen gehaald worden. De oorzaak is te zoeken in de door den dichter gevolgde methode, zooals die ons door de *Vitae Vergilianae* bekend is. Hij begon met een prozaschets op schrift te brengen, die hij vervolgens over twaalf boeken verdeelde; deze Ur-Aeneïs „begon hij bij gedeelten in poëzie over te brengen, naar gelang elk onderdeel hem aantrok, zonder iets in bepaalde volgorde aan te vatten”.

Het kan niet anders of deze wijze van werken moest tot groote

---

¹ Ik verwijs hiervoor naar een Mnemosyne-artikel van mijn hand, dat dezer dagen verschijnt (LIX p. 337—361).

Noot der Redactie. Bij inzending van dit artikel deed de schrijver het denkbeeld aan de hand, dat een aflevering van Hermeneus zou worden gevuld door een herdruk van het hier besproken gedicht. De redactie meende den lezers een dienst te bewijzen door dit denkbeeld over te nemen, terwijl de uitgever geen bezwaar maakte tegen de daardoor noodzakelijke uitbreiding van den omvang van dit nummer. Het artikel van Dr. van IJzeren kan aldus beschouwd worden als inleiding; de schrijver heeft tevens de verzorging van den afdruk voor zijn verantwoording genomen.

onregelmatigheid leiden: ongetwijfeld bezweek Vergilius meermalen voor de verleiding om aan episoden, die hem het meest bekoorden, te groote uitbreiding te geven in verhouding tot den vermoedelijk bescheiden omvang van de prozaschets. Daardoor raakte hij ook meer en meer af van den oorspronkelijken opzet, zooals die reeds in de eerste verzen der Aeneïs is aangegeven: bezongen zullen worden de wapenfeiten van Aeneas en de stichting van zijn stad op de kust van Latium. In overeenstemming daarmee is wat Iulius Caesar aan Venus belooft (Aeneïs I 257—206) en wat Propertius (II 34, 63 v.v.) in merkwaardige beknoptheid heeft gezegd over den inhoud van het groote epos, waaraan zijn vriend Vergilius arbeidde:

Qui nunc Aeneae Troiani suscitât arma
Iactaque Laviniis moenia littoribus.

Dit epos kon eerst eindigen, als Aeneas zijn doel bereikt had, d. w. z., als in dichterlijken vorm zou zijn gebracht wat bij Livius (1110) in enkele woorden wordt medegedeeld: *Oppidum condunt, Aeneas ab nomine uxoris Lavinium appellat.*

Evenwel, vermoedelijk doordat de stof hem eenigszins boven het hoofd groeide, heeft Vergilius het niet zoover gebracht: de dood van Tumus, die toch slechts een belangrijken stap voor Aeneas kan beteekenen op zijn zwaren levensgang, brengt het einde van het epos.

Bevrediging gaf dit blijkbaar den dichter niet; of hij, indien zijn leven niet ontijdig was afgebroken, tot belangrijke omwerking zou hebben besloten, kunnen wij niet uitmaken. Maar zeker zou een groote uitbreiding het gevolg zijn geweest, indien de verdere levensgeschiedenis van Aeneas tot het eind zou zijn behandeld: zijn verzoening met Latinus, zijn huwelijk met Lavinia, de stichting van Lavinium, zijn verdwijning in den Numicus, zijn apotheose.

Overwegingen van dezen aard geven in onzen tijd niet meer aanleiding tot zelfstandig optreden, niet eens daar, waar men zou kunnen denken aan herstel van wat zeker bestaan heeft, maar voor ons verloren is. Zelfs de meest begaafde Graecus zal er niet aan denken een gedeeltelijk teruggevonden blijspel van Menander in Grieksche verzen weer op te bouwen; een aanvulling van de verloren gedeelten van Tacitus, zooals Freinsheim die voor Livius heeft gegeven, zal zeker nooit meer ondernomen worden. Maar dat was anders in den tijd, toen het Latijn in zijn klassieken vorm herleefde tot het bestaan van een fraaie kasplant, toen er, zeker in Italië,

mannen genoeg leefden, die hun gedachten in proza en poëzie gemakkelijker in zuiver Latijn uitdrukten dan in hun moedertaal.

Dat Vergilius en zijn held in de verbeelding van de hier bedoelde humanisten der vijftiende eeuw sterk op den voorgrond traden, is bekend: de toovenaar der Middeleeuwen werd voor hen het ideaal van den held, wiens schitterende loopbaan slechts een einde kon vinden door verheffing tot de hemelsfeer, waar zijn groote nakomeling Caesar hem eens zou komen begroeten en huldigen. Daarnaast verbreidde zich de allegorische interpretatie: de Aeneas der Renaissance werd een heilige, een geestelijk leidsman, door wonderen en vrome daden gevoerd tot de stichting eener stad, tot de vestiging van een hemelsch koninkrijk. Deze symboliek nu vooral vond een belemmering in de onvolledigheid der overgeleverde Aeneïs; pogingen tot uitbreiding en voltooiing vinden hier hun voornaamste verklaring.

Een van de oudste dezer pogingen is, na lange vergetelheid, voor eenigen tijd weder onder de aandacht gebracht door een fraaie, maar dan ook kostbare, uitgave, zooals in onzen tijd alleen Engeland en Amerika die kunnen geven ¹. Aan de *Introduction* vatt dit boek ontleende ik reeds een en ander; ik ga er nog meer aan ontleenen.

Maffeo Vegio, geboren in 1407 te Lodi in Lombardije, in hetzelfde jaar als zijn latere vriend, de meer beroemd gebleven Lorenzo Valla, ging op negentienjarigen leeftijd naar de Universiteit van Pavia, waar hij ook het Grieksch beoefende; in 1431 vluchtte hij voor de pestepidemie terug naar zijn geboorteplaats. Daarna trad hij te Florence in dienst van den Paus; hij klom op tot hooge waardigheid en stierf in 1458. Als geestdriftig bewonderaar van Augustinus en van Monica, te wier eere hij een kapel bouwde, schreef hij verscheiden tractaten over beiden; als Latijnsch dichter was hij beroemd. Door zijn werk *De rebus antiquis memorabilibus Basilicae Sancti Petri* werd hij de grondlegger van de studie der Christelijke archaeologie; niet zonder reden zeide Cario Aretino in zijn grafschrift:

Edita testantur centena volumina per te
Ingenii fuerint flumina quanta tui.

---

¹ Maphaeus Vegius and his thirteenth Book of the Aeneid. A chapter on Virgil in the Renaissance by Anna Cox Brinton, Professor of Archaeology at Milis college, California. Stanford University Press, California (1930).

Een van zijn eerste geschriften was zijn *Libri XII Aeneidos Supplementum*; van de vermaardheid, die dit boek eens genoot, kunnen wij ons nauwelijks een voorstelling maken. Dertien jaren na den dood van den dichter werd het lied opgenomen in de Venetiaansche Aeneis; spoedig werd het herdrukt in meer dan 20 Venetiaansche uitgaven, verder in edities verschenen te Rome, Milaan, Florence, Modena, Bresda, Turijn en Pavia, in meer dan een half dozijn Parijsche, in meer dan een dozijn Londensche uitgaven, driemaal in Basel, minstens eens te Antwerpen, Keulen, Neurenberg, Straatsburg en Zurich.

Na 1500 verminderde de belangstelling. Aldus Manutius liet het Supplementum achterwege in zijn prachuitgave van 1514; het bleef evenwel voorkomen in de meeste edities tot 1650 en werd het laatst — wat de Amerikaansche uitgave niet vermeldt — met Duitsche metrische vertaling in 1842 gepubliceerd door K. ly. Kannegiesser¹. Een uitgebreide commentaar werd in 1500 gepubliceerd door Jodocus Badius van Asche; Sebastiaan Brant, de beroemde auteur van het Narrenschiff, gaf in zijn in 1502 verschenen geïllustreerden Vergilius voor het dertiende Boek zes fraaie houtsneden, die thans in de Amerikaansche uitgave gereproduceerd zijn.

Toch kan ik den roem, dien het werkje blijkbaar verwierf, niet geheel verdiend achten. Alle respect voor een jongmensch van 21 jaar — op dezen leeftijd schreef Vegius zijn Supplementum —, die zóó vaardig den Latijnschen hexameter hanteert, dat slechts enkele verzen, door het ontbreken der caesuur, onzuiver gebouwd zijn, die zóó vlot het Latijn beheerscht, dat hij, bij soms onverdedigbare afwijkingen van de klassieke dictie, dikwijls zijn illuster voorbeeld evenaardt — maar Vegius heeft blijkbaar te veel haast gehad: hij heeft in 630 versregels zooveel willen vertellen, dat de breede verhaaltrant van het epos er te zeer onder moest lijden. Daarbij heeft de dichter zijn rhetorischen aanleg misbruikt: een groot gedeelte van het lied bestaat uit jammerklachten en uit de over en weer gewisselde toespraken, die bij Vergilius zeker ook belangrijk en uitgebreid kunnen zijn, maar toch nooit het verhaal overwoekeren. Te veel in aantal en te breed uitgewerkt zijn ook de vergelijkingen.

¹ Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik, Achter Supplementband p. 514—545. Omtrent de herkomst van den tekst deelt de uitgever niets mede; het schijnt, dat de Baselsche editie van 1613 tot grondslag is genomen.

Reeds in vss. 13 v.v. meent Vegius de thans vredelievende stemming van de Rutuliers aldus te moeten illustreeren:

Sicut acerba duo quando in certamina tauri
 Concurrunt, largo miscentes sanguine pugnam,
 Cuique suum pecus indinat; sin cesserit uni
 Palma duci, mox quae victo pecora ante favebant
 Nunc sese imperio subdunt victoris et ultro,
 Quamquam animum dolor altus habet, parere fatentur:
 Non aliter Rutuli e.q.s.

Vergilius zou dit nooit hebben geschreven: hij zou dan zijn eigen vergelijking van Aeneis XII 715 v.v. hebben herhaald, en geenszins tot zijn voordeel. Heel wat majestueuser klinkt het daar:

Ac velut ingenti Sila summove Taburno
 Cum duo conversis inimica in proelia tauri
 Frontibus incurrunt — pavidi cessere magistri,
 Sfat pecus omne metu mutum mussantque iuvencae,
 Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur —
 Illi inter sese multa vi vulnera miscent
 Cornuaque obnixa infigunt et sanguine largo
 Colla armosque lavant; gemitu nemus omne remugit:
 Non aliter e.q.s.

Toch moet men niet denken, dat de inütatio overal zoo duidelijk voor oogen komt. Om bij vergelijkingen te blijven: fraai en, naar ik meen oorspronkelijk, is toch wel die van vss. 454 sqq.:

Ceu quando longus et ingens
 Agricolas tenuit resolutis nubibus imber
 Suspensos curvumque diu requievit aratrum;
 Tunc, si clarus equos spatioso limine Titan
 Laxet et aurato caelum splendore serenet,
 Laetitia exundant et sese hortantur agrestes:
 Non secus Ausonii e.q.s.,

waarbij alleen de slotwoorden minder gelukkig zijn uitgevallen.

De aanleiding tot de vergelijking was hier de feestvreugde der bevolking bij den blijden intocht van Aeneas; leest men nu de weldra volgende verzen, waarmede de verschijning van Lavinia geteekend wordt, dan gevoelt men weer het bezwaar der navolging (466 sqq.):

Haec inter matrum innumera nuruumque caterva
 In medium comitata venit Lavinia virgo
 Sidereos deiecta oculos. Quam Troius heros
 Virtute et forma ingentem, mirabile dictu,
 Ut vidit, primo adspectu stupefactus inhaesit. —

De *siderei oculi* staan het meisje minder fraai dan de *oculi decori*, waarvan Aeneïs XI 480 gesproken wordt; voor *ingentem* in vs. 469 zou ik haast geneigd zijn *insignem* at *eximiam* als tekstverbetering voor te stellen en *mirabile dictu*, ofschoon niet on-Vergiliaansch, klinkt hier als een grammatica-voorbeeld.

Na de beschrijving van Aeneas' intocht volgen nog slechts 153 verzen, waarin heel wat verteld wordt: Achates gaat geschenken halen voor Latinus en Lavinia; er wordt een feestmaal gehouden, dat besloten wordt met een, al te beknopt beschreven, danspartij, zooals die meer in de Middeleeuwen dan in de Oudheid thuis hoort. Na negen dagen van blijheid gaat Aeneas over tot de stadsstichting die in vier regels wordt afgewerkt; een vlam rijst daarbij op uit het hoofd van Lavinia, een prodigium, waarin Aeneas aanleiding vindt om de goden te vragen (vss. 548 sq.):

Quod restat, placidam felici afferte quietem
 Augurio et firmate malisque imponite finem.

Dan verschijnt hem zijn moeder, die, volkomen te recht, niets van de mala van haar, in den laatsten tijd immers zeer voorspoedigen, zoon wil weten, en een blijde toekomstvoorspelling geeft. Elf verzen zijn daarna genoeg om de gebeurtenissen van drie jaren samen te vatten: Aeneas regeert zelfstandig over de Trojanen en verkrijgt, als opvolger van Latinus, groote macht in Italië. Ten slofte begeeft Venus zich naar den Olympus en vraagt of het nu nog niet tijd is, dat Aeneas in den hemel wordt opgenomen: de drie jaren, waarvan Aeneïs I 264 sqq. gesproken was, zijn verlopen. Op bevel van Venus doet de Numicius (sic, evenals bij Ovid. Metam. XIV 599) het aardsche lichaam van Aeneas onder de golven verdwijnen; de ziel voert zij ten hemel,

Immisitque Aeneam astris; quem Iulia proles
 Indigetem appellat, templisque imponit honores.

Het laatste gedeelte is overigens een parafrase van Ovidius Metam. XIV 581—608, gelijk ook de beschrijving van de opstijging van

den vogel uit de vlammen van het brandende Ardea (vss 234—238) aan Ovidius ontleend was.

Inderdaad, logisch redeneerend kan men tevreden zijn over de thans verkregen volledigheid van het Aeneas-verhaal. Maar, met erkenning van alle bezwaren tegen de compositie van Vergilius' eigen werk, eindig ik toch liever de lectuur met de sonore verzen:

Hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
 Fervidus; ast illi solvuntur frigore membra,
 Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras,

en blijf het betreuren, dat de dichter te vroeg is gestorven om ons een bevredigend geheel te geven, zooals hij alleen dat zou hebben vermocht.

Den Haag.

J. VAN IJZEREN.

Maphei Veggii Laudensis

POETAE CLARISSIMI
LIBER TERTIUS DECIMUS

ADDITUS

DUODECIM AENEIDOS LIBRIS.

ARGUMENTUM.

Turnus ut extremo vitam snb Marte profudit
Subdunt se Rutuli Aeneae, Troiana sequentes
Agmina; dehinc superis meriti redduntur honores.
Congaudet nato ac sociis, memor ante malorum
Actorum pater Aeneas. Turni inde Latinus
Morte dolet. Patriae miseranda incendia Daunus
Eversae et cari deflet pia funera nati.
Connubium instaurant natae laetosque hymenaeos
Rex socer Aeneae genero. Gens utraque pacto
Foedere pacis ovat; tum nomine coniugis urbem
Instruit, et tandem placida sub pace regentem
Transtulit Aeneam Venus astra in summa beatum.

Turnus ut extremo devictus Marte profudit
Effugientem animam, medioque sub agmine victor
Magnanimus stetit Aeneas Mavortius heros,
Obstupuere omnes gemitumque dedere lyatini
5 Et durum ex alto revomentes corde dolorem
Concussis cedere animis — ceu frondibus ingens
Silva dolet lapsis boreali impulsa tumultu.
Tum tela infigunt terrae et mucronibus haerent,
Scutaque deponunt humeris et proelia damnant
10 Insanumque horrent optati Martis amorem,
Nec frenum nec colla pati captiva recusant,
Et veniam orare et requiem finemque malorum.
Sicut acerba duo quando in cercamina tauri
Concurrunt largo miscentes sanguine pugnam
15 Cuique suum pecus inclinat; sm cesserit uni
Palma duci, mox quae victo pecora ante favebant
Nunc sese imperio subdunt victoris et ultro,
Quamquam animum dolor altus habet, parere fatentur:
Non aliter Rutuli, licet ingens maeror adhausit

De hier afgedrukte tekst is in hoofdzaak overgenomen uit de bovenvermelde Amerikaansche uitgave (*Ed. Am.*); ik vergeleek daarbij de eveneens door mij genoemde editie van K. J. Kannegiesser (*Kgr.*) en de Venetiaansche van 1491, bewerkt door Philippus Pintius (*Ed. Ven.*), waaruit ik den titel overnam met verandering van *Tercius* in *Tertius* en correctie van *Libros* in *Libris*. Spelling en interpunctie wijzigde ik, waar noodig, naar het tegenwoordig gebruik. Zeer enkele opmerkingen omtrent den tekst vindt men onder aan de bladzijde.

- 20 Pectora pulsa metu caesi ducis, incluta malunt
Arma sequi et Phrygium Aenean foedusque precari
Pads et aeternam rebus belloque quietem.

- Tunc Turnum super adsistens placido Ore profatur
Aeneas: “Quae tanta animo dementia crevit,
25 Ut Teucros superum monitis summiq̄ue Tonantis
Imperio huc vectos, patereris, Daunia proles,
Italia et pactis nequicquam expellere tectis?
Disce Iovem revereri et iussa facessere divum.
Magnum etiam capit ira Iovem memoresque malorum
30 Sollicitat vindicta deos. En ultima tanti
Meta furoris adest, quo contra iura fidemque
Iliacam rupto turbasti foedere gentem.
Ecce suprema dies, aliis exempla sub aevum
Venturum missura: Iovem ne temnere frustra
35 Fas sit et indignos bellorum accendere motus.
Nunc armis laetare tuis; heu, nobile corpus,
Turne, iaces. At non tibi erit Lavinia parvo
Nec dextra tamen Aeneae cecidisse pudebit.
Nunc, Rutuli, hinc auferte ducem vestrum: arma virumque
40 Largior atque omnem deflendae mortis honorem.
Sed, quae Pallantis fuerant ingentia baltei
Pondera, transmittam Euandro, ut solacia caeso
Haud levia hoste ferat, Turnoque exsultet adempto.
Vos memores tamen, Ausonii, melioribus uti
45 Discite bellorum auspiciis. Ego sidera iuro:
Nunquam acies, nunquam arma libens in proelia movi.
Sed vestris actus furiis defendere toto
Optavi — et licuit — Troianas robore partes.”

- Nec fattis plura Aeneas se laetus ad altos
50 Verteabat muros et Troia tecta petebat.
Una ipsum Teucrorum omnis conversa iuventus
Exsultans sequitur volucresque per arma pedum vi
Quadrupes citat, incusans acri ore Latinos
Ignavosque vocans; strepit altus plausibus aether.
55 Et, quamvis inhumata rogis dare corpora surgat
Ingens cura animo sociosque imponere flammis,
Maius opus tamen Aeneas sub pectore volvens
Primum aris meritos superum mandabat honores.
Tum pingues patrio iugulant ex more iuencos
60 Immittuntque sues niveasque in templa bidentes,
Purpuream effuso pulsantes sanguine terram.
Visceta diripiunt et caesim in frusta trucidant
Denudantque gregem et flammis veribusque remittunt.
Tum vina effundunt pateris et dona Lyaei

65 Accumulant. Plenis venerantur lancibus aras,
Tura ignes adolent; onerata altaria fumant.

Tum plausus per tecta movent magnumque Tonantem
Extollunt, Veneremque, et te, Saturnia Iuno.

— Iam placidam et meliorem ingenti laude fatentur —

70 Mavortemque ipsum; tum cetera turba deorum
In medium effertur summis cum vocibus altos
Perlata ad caelos. Ante omnes gratior unus
Aeneas duplices mittebat ad aethera palmas
Et puerum pauca ore dabat complexus lulum:

75 “Nate, in quo spes una patris, per tanta laborum
Quem variis actus fatis discrimina duxi,
Ecce inventa quies; ecce illa extrema malorum,
Aerumnis factura modum, acceptissima semper
Atque optata dies, quam dura in bella vocatus

80 Saepe tibi dis auspiciis cecinisse futuram
Iam memini: nunc te, cum primum Aurora rubebit
Crastina, sublimem Rutulorum ad moenia mittam.”
Dehinc sese ad gentem Iliacamolvebat, et alto
Pectore verba trahens blando sic ore locutus:

85 “O socii, per dura ac densa pericula vecti,
Per tantos bellorum aestus duplicesque furores
Armorum, per totque hiemes, per quicquid acerbum
Horrendum, grave, triste, ingens, per quicquid iniquum,
Infaustum et crudele foret, convertite mentem

90 In melius. Iam finis adest: hic meta malorum
Stabit et optatam Latia cum gente quietem
lungemus. Dabit inde mihi Lavinia coniunx
Bello acri defensa Italo cum sanguine mixtam
Troianam transferre aeterna in saecula gentem.

95 Unum oro, socii, Ausonios communiter aeque
Ferte animo, et vosmet socero observate Latino.
Sceptrum idem sublime geret; sententia mentem
Haec habet. At bello vos et praestantibus armis
Discite me et pietate sequi. Quae gloria nobis

100 Cesserit in promptu est; sed, caelum et sidera testor,
Qui vos tantorum eripui de clade malorum,
Idem ego sub maiora potens vos praemia ducam.”

Talibus orabat, vanosque in pectore casus

Praeteritos volvens partamque labore quietem

105 Haud parvo: nimium ardenti exundabat amore
In Teucros, gravibus tandem evasisse peridis
Exsultans: velut, exiguis cum ex aethere gyrans
Incubuit pullis et magno turbine milvus

- Insiliens avido ore furit stragemque minatur:
 110 Tum cristata ales perculso pectore mater
 Consurgit, misero natorum exterrita casu,
 Rostrum acuit totisque petit conatibus hostem,
 Et multa expulsum vi tandem caedere cogit;
 Dehinc perturbatos crocitans exquirat et omnes
 115 Attonitos cogit pro caris anxia natis
 Et tanto ereptos gaudet superesse periclo.
 Non secus Anchisa genitus mulcebat amicis
 Troianos dictis, antiquum corde timorem
 Flagrantesque agitans curas, et gaudia longis
 120 Tandem parta malis, et quae perferre molestum
 Ante fuit, meminisse iuvat. Verum altior idem
 Ingenti et clara Aeneas supereminet omnes
 Virtute excellens, et pro tot numina donis
 Exorat, summisque Iovem cum laudibus effert.
- 125 Interea Rutuli magnum et miserabile funus,
 Exanimumque ducem tulerant sub tecta frequentes
 Correpti maerore animos largumque pluentes
 Imbrem oculis. Et iam lato clamore Latinum
 Defessum et varios agitantem pectore casus
 130 Complerant. Qui postquam altos crebescere questus
 Et Turnum ingenti confossum vulnere vidit,
 Haud tenuit lacrimas; deliinc maestum leniter agmen
 Corripuit manibus verbisque silentia ponens.
 Ceu spumantis apri quando per viscera dentes
 135 Fulmineos canis excepit praestantior omni
 Ex numero; tunc infausto perterrita casu
 Cetera turba fugit latrantum atque ore magistrum
 Circumstans querulo pavitat magnoque ululatu
 Infremat; at commota manu dominique iubentis
 140 Ore silet gemitumque premit seseque coerces.
 Haud aliter Rutuli suppressa voce quiemnt.
- Tunc sic illacrimans rex alto corde Latinus
 Verba dabat: "Quantos humana negotia motus
 Alternasque vices miscent! Quo turbine fertur
 145 Vita hominum! O fragilis damnosa superbia sceptri!
 O furor, o nimium dominandi innata cupido
 Mortales quo caeca vehis? Quo gloria tantis
 Inflatos transfers animos quaesita periclis?
 Quot tecum insidias, quot mortes, quanta malorum
 150 Magnomm tormenta geris, quot tela, quot enses
 Ante oculos, si cernis, habes! Heu dulce venenum,
 Et mundi letalis honos! Heu tristia regni
 Munera, quae haud parvo constant et grandia rerum

- Pondera, quae nunquam placidam permittere pacem,
 155 Nec requiem conferre queant! Heu sortis acerbae
 Et miserae regale decus magnoque timori
 Suppositos regum casus, pacisque negatos!
 Quid, Turne, ingenti Ausoniam movisse tumultu
 Et dura Aeneadas turbasse in bella coactos
 160 Quid iuvat et violasse sacrae promissa quietis
 Pignora? Quae tibi tanta animo impatientia venit?
 Ut Martem cum gente deum iussuque Tonantis
 Huc vecta gereres et nostris pellere tectis
 Ultro instans velles, nataeque abrumpere foedus
 165 Pollicitae genero Aeetae et, me bella negante,
 Dura movere manu? Quae tanta insania mentem
 Implicuit? Quoties te in saevi Martis euntem
 Agmina sublimemque in equo et radiantibus armis
 Tentavi revocare et iter suspendere coeptum,
 170 Corripui et pavitans cedentem in limine frustra?
 Inde ego quanta tuli testantur moenia tectis
 Semirutis magnique albentes ossibus agri
 Et Latium toto vacuatum robore et ingens
 Exitium fluviique humana caede rubentes
 175 Et longi trepidique metus durique labores,
 Quos toties senior per tanta pericula cepi.
 At nunc, Turne, iaces: ubinam generosa iuventae
 Gloria et excellens animus, quo splendidus altae
 Frontis honos, quonam illa decens it frontis imago?
 180 Ah! quantas Dauno lacrimas acresque dolores,
 Turne, dabis, quanto circumfluet Ardea fletu!
 Sed non degeneri et pudibundo vulnere fossum
 Aspiciet: saltem hoc miserae solamen habebit
 Mortis, ut Aeneae Troiani exceperis ense.”
- 185 Haec fatus, lacrimisque genas implevit obortis.
 Tum sese ad turbam volvens miserabile corpus
 Attolli et caram maesti genitoris ad urbem
 Deferri atque pios fieri mandabat honores.
 Mox circumfusi Rutuli lato agmine caesum
 190 Sublimem ingenti iuvenem posuere feretro,
 Multa super Teucrum raptorum insignia secum
 Et galeas et equos ensesque et tela ferentes.
 Post currus Phrygia sudantes caede sequuntur;
 It lacrimans et ducit equum docta arte Metiscus
 195 Rorantem et fletu madidum, qui vexerat ante
 Victorem Turnum atque hostili strage furentem.
 Hinc alii versa arma gerunt; tum cetera pubes

vs. 154. promittere *ed. Ven. et Kgr.* — vs. 157 paciue *Kgr.* — vs. 189.
 lato] toto *ed. Am.* — vs. 197 cetera] extra *ed. Ven.*, extera *ed. Am.*

- Flens sequittir largisque humectat pectora guttis.
 Et iam fessi ibant per muta silentia noctis
 200 Caedentes sese gressumque in tecta Latinus
 Flexerat ingenti turbatus funere mentem.
 Una omnes lacrimas matres puerique senesque
 Fundebant maestam implentes mugitibus urbem.
 Inscms at tantos Daunus superesse dolores
 205 Et natum extremo consumptum Marte superbam
 Effudisse animam largisque ad moenia duci
 Cum lacrimis, alios gemitus curasque fovebat.
 Namque ex diversa caderent dum parte Latini
 Et calido Turnus foedaret sanguine terram,
 210 Urbem ingens flamma et muros invaserat altos
 Fumabatque rutis miseri patris Ardea tectis
 Et tota in cinerem vergebat et astra favillae
 Alti volae implebant nec spes plus ulla salutis:
 Sive quidem sic dis placitum est, seu praescia Turni
 215 Signum ut fata darent horrendo Marte perempti.

- Extemplo concussi animos, turbataque cives
 Pectora caedentes miserandae sortis iniquum
 Deflebant casum longoque ex ordine matres,
 Atque avidos totis fugiebant viribus ignes.
 220 Ac veluti cum nigra cohors posuere sub alta
 Arbore et infixae radice cubilia longo
 Formicae instantes operi, si dura securis
 Incumbat versoque infringat culmine parvas
 Saeva casas, mox certatim sese agmine sparso
 225 Compiunt maestaeque fuga trepidaeque feruntur;
 Et velut ignitum testudo eversa calorem
 Cum sensit, luctata diu pedibusque renitens
 Caudam agitansque caput magna vi cedere tentat,
 Aestuat, et multo insudans conamina miscet:
 230 Haud aliter miseri per tanta pericula cives
 Lactabant sese et turbata mente ferebant.
 Ante omnes senio confectus ad aethera voces
 Fundebat querulas Daunus superosque vocabat.
 Tum vero e mediis visa est consurgere flammis
 235 Percussisque ales volitare per aera pennis,
 Indicium nomenque urbis versae Ardea servans
 Et cui sublimes stabant in moenibus arces
 Mutata effusis nunc circumlabitur alis.
 Attoniti novitate omnes monitisque deorum
 240 Haud parvis confusi humeros atque ora tenebant.
 At Daunus patriae ardenti concussus amore
 Eversae duros gemitus sub corde premebat.
 Haec inter magno volitans praenuntia motu

Fama ruit latisque animos clamoribus implet,
 245 Adventare novum multo cum milite funus
 Et Turnum exanimem et letali vulnere victum.
 Mox turbati omnes nigras duxere frequentes
 Incensas ex more faces. Ardentibus agri
 Collucent flammis; dehinc se venientibus addunt.
 250 Quos postquam toto videre ex agmine matres,
 Percussis vocem palmis ad sidera tollunt.

At Daunus, cari ut patuerunt funera nati,
 Substitit et demum ingenti correpta dolore
 Ora movens medium sese furibundus in agmen
 255 Proripuit Turnumque super prostratus et haerens,
 Cum primum fari potuit, sic edidit ore:
 "Nate, patris dolor et fessae miseranda senectae
 Rapta quies, quo me, tantis iactate periclis,
 Duxisti, et saevis tandem devicte sub armis?
 260 Quo tua me praestans animi constantia vexit?
 Hic clarae virtutis honos et gloria sceptri?
 Hoc magni decus imperii, talesne triumphos,
 Nate, refers? Haec illa quies promissa parenti
 Afflicto toties, haec meta optata laborum?
 265 Heu miserum! quam praecipites labentia casus
 Saecla agitant, quanto volvuntur fata tumultu!
 Qui iam sublimes referebas clarus honores
 Et magnus toto in Latio, quem Troes in armis
 Horrendum et trepidi toties sensere furem,
 270 Nunc, mi Turne, iaces, miserandum et flebile corpus,
 lam mutum et sine voce capnt; quo pulchrior alter
 Non fuit in tota Ausonia nec gratior ullus
 Eloquio nec quis positus ingentior armis.
 Nate, ubi forma nitens, niveaque in fronte serenus
 275 Ille decor dulcisque oculorum aspectus et altae
 Sidereus cervicis honos? His gloria Martis
 Contigit auspiciis, tali rediture paratu,
 Discedens voluisti avidis te credere bellis?
 Heu mortem invisam, quae sola ultricibus armis
 280 Elatos frenas animos communia toti
 Genti sceptrum tenens aeternaque foedera servans;
 Quae magnos parvosque teris, quae fortibus aequas
 Imbelles populisque duces seniumque inventae.
 Heu mortem obscuram! Quae causa indigna coegit
 285 Eripere atque meum crudeli vulnere natum
 Afficere? O felix tam grato caedis Amata
 Successu laetare tuae: quae tanta dolorum

vs. 258 iactate] iactare *ed. Ven. et Kgr.* vs. 261 et] haec *Kgr.* — vs. 271 et] est *ed. Ven. et Kgr.*

Fugisti monumenta gravisque immania casus
 Pondera! Quid misero genitori plura paratis,
 290 O superi? Natum rapuistis et Ardea flammis
 Consumpta in cinerem versa est: nunc aethera pennis
 Verberat, ah me, Turne, tua plus caede cruenta.
 Deerat adhuc sors ista patris suprema senectae.
 At vero tali se res cum foedere versant,
 295 Ut quem infesta furens miserum fortuna moratur,
 Illum omni petat infrendens et turbine cogat.”
 Dixerat, et multa illacrimans largo ora rigabat
 Imbre trahens duros gemitus rapidosque dolores:
 Qualis ubi incubuit validis lovis unguibus ales
 300 Et parvum effuso divulsit sanguine foetum,
 Cerva videns miseri turbatur funere nati.

Postera lux latum splendore impleverat orbem;
 Tunc pater infractos fatali Marte Latinus
 Defecisse videns Italos totamque potenti
 305 Cedere fortunam Aeneae bellique tumultum
 Ingentesque animo curas et foedera volvens
 Connubii promissa, suae nataeque hymenaeos,
 Praestantes vocat electos ex agmine toto
 Mille viros, qui Dardanium comitentur ad urbem
 310 Spectatum virtute ducem, iungitque togatos
 Multa oratores memorans; et euntibus ultro
 Imperat, ut, quando auspiciis monitisque deorum
 Troianam miscere Italo cum sanguine gentem
 Expediat, placido intersint animoque revisant
 315 Aeneadasque vehant alta intra moenia laeti.

Interea ipse urbem labefactam et vulgus inerme
 Componit solidatque animos requiemque futuram
 Spondet et aeternam ventura in saecula pacem.
 Inde iubet meritos turba plaudente triumphos
 320 Sublimesque domus fieri regalis honores
 Atque alacris monet unanimes ut fronte serena
 Occurrant genero venienti et pectore toto
 Excipiant gentem Iliacam magnisque receptent
 Plausibus optataeque effundant pacis amores.
 325 Iamque instructa cohors Teucromm castra subibat
 Cincta comas ramis oleae pacemque rogabat.
 Quam bonus Aeneas ad se intra regia duci
 Tecta iubet causamque viae placido ore requirit.

Tunc senior sic incipiens ardentia Drances
 330 Verba movet nimium erepti pro funere Turni
 Exsultans: “O Troianae dux inclute gentis,

- Gloria spesque Phrygum, quo nec pietate nec armis
 Maior in orbe fuit: victi obtestamur et omnes
 Iuramus divosque deasque, invitus in unum
 335 Conflatum vidit Latium et temerata Latinus :
 Foedera nec Phrygios unquam turbavit honores.
 Quin natae, quando superum sic vota ferebant,
 Connubia et generum magno te optabat amore.
 Sed quicquid tanto armorum flagrante tumultu
 340 Tantorum furiisque operum atque laboribus actum est,
 Id rabidus Turni et stimulis incensus mi quis
 Confectusque odiis furor attulit; ille negantes
 Invitasque dedit Latias in proelia gentes.
 Illum omnis conversa cohors poscebat, ut armis
 345 Cederet et magnum sineret succedere pactis
 Connubiis Anchisiaden; inde optimus ambas
 Iungebat palmas defessa aetate Latinus
 Infractus nimioque ardentem Marte rogabat.
 Nec nostrae potuere preces inflectere durum
 350 Nec divinum portenta animum; quin acrius ignem
 Spumabat ferus ore vomens bellumque ciebat»
 At vero dignum invenit pro talibus ausis
 Exitium, qui te tandem victore momordit
 Nigrantem prostratus humum. Nunc improbus aedes
 355 Tartareas visurus eat quaeratque sub imo
 Nunc alias Acheronte acies aliosque hymenaeos.
 Tu melior succede bonis Laurentibus heres;
 In te omnis domus et fessi inclinata Latmi
 Spes iacet: unum omnes Itali super aurea inittunt
 360 Sidera et ingentem bello et caelestibus armis
 Extollunt et vera canunt praeconia voces.
 Te gravium veneranda patrum consultaque turba
 Invalidique aetate senes. Te laeta iuventus,
 Et cupidae matres, pueri innuptaeque puellae
 365 Unanimes aequo ore volunt, Turnumque sub armis
 Exsultant cecidisse tuis. Te tota precatur
 Ausonia et claris praestantem laudibus effert,
 In te unum conversi oculi; pater ipse Latinus
 Iam senior sola haec longaevae munera vitae,
 370 Qui natam tibi iungat, habet, generique nepotes
 Troianos Italo admixtos in saecula mittat.
 Ergo age, magne, veni, Teucrorum ductor, et altos
 Ingrederere et celebres cape quos spondemus honores.»
 Finierat cunctique eadem simul ore fremebant.
 375 Quos pius Aeneas hilari cum fronte receptos
 Prosequitur paucis et amico pectore fatur:

“Nec vos nec placida solitum sub pace lyatinum
 Arguerim, verum infesti violentia Turni
 Tantum opus, haud dubito, et tanti discrimina Martis
 380 Concivit, iuvenilis enim plus laudis amore.
 Quicquid id est tamen Ausonii, nil pacta recuso
 Connubia et sanctam aeterno cum foedere pacem
 lungere: rex idem imperium et veneranda tenebit
 Sceptra socer statuentque mei mihi moenia Teucrici
 385 Et nomen natae urbis erit sociosque penates
 Adiciam; vos communes in saecula leges
 Concordesque ingenti animo mittetis amores.
 Interea, quod restat adhuc, imponite flammis
 Corpora, quae duri miserandi insania belli
 390 Arripuit; dehinc nos, cum primum crastina surget
 Clara dies. laeti Laurentia tecta petamus.”

Dixerat: et tanto affatu conversa tenebat
 Ora simul; stupefacti omnes et apertius ingens
 Mirantur pietatis opus. Mox robore toto
 395 Congestas statuere pyras ignemque repostis
 Civibus immisere altumque sub aethera fumus
 Evolat atque atris caelum sublime tenebris
 Conditur. Innumeras ex omni rure bidentes
 Glandilegosque sues iugulant pinguesque iuencos,
 400 Immittuntque rogis. Latos incendia campos
 Enudant, fremit impulsus clamoribus aer.

Iamque sequens clarum extulerat lux aurea Phoebum;
 Tunc Teucrici Ausoniique omnes mixto agmine laeti
 Consedere in equis et gressum ad tecta movebant
 405 Laurenti atque altis erectam moenibus urbem.
 Ante omnes pius Aeneas, post ordine Drances
 Multa duci senior memorans, dehinc unica proles
 Ascanius multumque animi maturus Aletes
 Et gravis Ilioneus Mnestheusque, acerque Serestus,
 410 Sergestus, fortisque Gyas, fortisque Cloanthus;
 Post alii mixtimque Itali Teucricique sequuntur.
 Interea effusi stabant per moenia cives
 Sublimesque alta statuebant laude triumphos
 Troianam cupido expectantes pectore turbam.
 415 Et iam adventabant; quos laeta fronte Latinus
 Occurrens magna exceptit comitante caterva.
 At postquam medio venientem ex agmine vidit
 Dardanium Aenean haud vera illusit imago:

vs. 394. Mirantur] *scripsi*, Mirantes edd. — vs. 395. statuere] *rapuere Kgr.*
 — 399. Glandilegosque] *Glandiosque (sic) ed. Venet.*, Glandivorosque *Kgr.*

- Namque omnes super excellens atque altior ibat
 420 Et late regalem oculis spargebat honorem
 Sidereis. Tunc, cum primum data copia fandi est
 Et voces capere atque optatas iungere dextras,
 Incipit et prior affatur placido ore Latinus:
 “Venisti tandem, cupidum nec fixa fefellit
 425 Spes animum, lux Troianae clarissima gentis,
 Magnorum quem iussa deum tot casibus actum
 Italia et nostris voluerunt sistere tectis,
 Quamquam humana furens nimis ausa licentia sanctas
 Turbarit leges et divum exciverit iras,
 430 Quin etiam invitum totiens meque arma negantem
 Tradiderit duri perferre pericula Martis.
 Factum etenim, sed nec parvo stat; numma iustas
 Indignata animis misere ultricia poenas.
 Nunc age, magne Phrygum ductor, quando omnis origo
 435 Seditionis abest et tanti criminis auctor,
 Connubiis succede et promissis hymenaeis.
 Sunt mihi regna, manent erectis oppida muris:
 Sola autem fessae spes unica nata senectae:
 Te generum et natum tempus complector in omne.”
- 440 Quem contra bonus Aeneas: “Rex maxime, nullam
 In te horum causam armorum tantique tumultus
 Crediderim placidae assueto sub tempore pacis
 Et, si qua est, pone hanc curam, pater optime, quaeso.
 Nunc adsum et patrem et socerum te laetus in omnes
 445 Accipio casus; magni mihi surgit imago
 Anchisae et rursus ardebo genitoris amore.”
 Talibus orabant inter se et tecta subibant
 Regia, cum studio effusae matresque nurusque
 Longaevique patres stabant iuvenumque cohortes,
 450 Pulchra revisentes Troianae corpora gentis.
 Ante omnes magnum Aenean cupidoque notabant
 Altum animo genus et praestantem frontis honorem
 Quaesitamque alacres pacem atque optata quietis
 Munera laudabant. Ceu quando longus et ingens
 455 Agricolas tenuit resolutis nubibus imber
 Suspensos curvumque diu requievit aratrum;
 Tunc, si clarus equos spatioso limine Titan
 Laxet et aurato caelum splendore serenet,
 Laetitia exundant et sese hortantur agrestes:
 460 Non secus Ausonh tam laeto in tempore rerum
 Composuere animos. Et iam rex alta Latinus
 Atria regalesque aditus intrarat et una

vs. 437. manent erectis] *Kgr.*, iacent ereptis *ed. Venet. et ed. Am.* — vs. 453. pacem atque] *scripsi*, pacemque *edd.*

Optimus Aeneas, sequitur quem pulcher lulus,
 Dehinc Itali mixtique Phryges. Tum splendida lato
 465 Applausu et magno completur regia coetu.
 Haec inter matrum innumera nuruumque caterva
 In medium comitata venit Lavinia virgo
 Sidereos deiecta oculos. Quam Troius heros
 Virtute et forma ingentem, mirabile dictu,
 470 Ut vidit, primo adspectu stupefactus inhaesit,
 Et secum Tumi casus miseratur acerbos,
 Qui haud parva spe ductus ovans in proelia tantos
 Cívisset motus durisque arsisset in armis.
 Tum vero aeterno iunguntur foedera nexu
 475 Connubii multaque canunt cum laude hymenaeos;
 Dehinc plausus fremitusque altum super aera mittunt,
 Et laetam vocem per regia tecta volute.nt.

At fidum interea Aeneas affatur Achaten,
 Vadat et Andromachae quondam data munera, vestes
 480 Intextas auro ferat et, quod saepe solebat,
 Dum res Troianae stabant, circumdare collo
 Auratum, gemmis circumsaeptumque monile;
 Praeterea magnum cratera, in pignus amoris
 Quem Priamus patri Anchisae donaverat olim.
 485 Néc mora, iussa sequens pulcherrima portat Achates
 Munera; tunc socer ingentem cratera Latinus
 Donatum capit ac coniunx Lavinia vestes
 Atque monile decens. Placido dehinc pectore sese
 Demulcent variisque trahunt sermonibus horas.

490 Et iam tarda epulas fugientis tempora lucis
 Poscebant; mox regali convivia luxu
 Effundunt latosque alta intra tecta paratus.
 Convenere omnes, strato discumbere in ostro
 Deliciis iussi et dapibus se inferre futuris.
 495 Dat manibus crystallus aquas mensisque reponnt
 Flaventem Cererem; tum laeta fronte ministri
 Innumeri magno distinguunt ordine curas.
 Pars dapibus reficit mensas, pars pocula miscet
 Craterasque replet; nunc hac, nunc volvitur illac
 500 Turba frequens, varios miscentque per atria motus.

At puerum pater immotis spectabat Iulum
 Luminibus vultum admirans moresque Latinus,
 Et graviter puerili ex ore cadentia verba

vs. 471. miseratur] *scripsi*, miseratus *edd.* — vs. 475. hymenaeos] *hymenaeum ed. Am.* — vs. 482. circumsaeptumque] *circumspectumque Kgr.*

Maturumque animum ante annos, et multa rogabat
 505 Permixtas referens voces; dehinc oscula figens
 Dulcia complexum manibus iunctumque fovebat
 Et nimium exsultans felicem, et munere divum
 Donatum Aenean pro tali prole ferebat.

Postquam epulis compressa fames, traducere longam
 510 Incipiunt fando et labentem fallere noctem:
 Nunc duros Troiae casus gentesque Pelasgas,
 Nunc fera Laurentis memorantes proelia pugnae,
 Quo primum diffusae acies, quo tela vicissim
 Pulsa loco qui primus ovans invaserit agmen
 515 Fulmineumque ardens in equo madefecerit ense.
 Praecipue Tros Aeneas seniorque Latinus
 Magnorum heroum Latiiq[ue] antiqua potentis
 Gesta recensebant, fugientemque horrida nati
 Arma sui Saturnum Italis latuisse sub oris;
 520 Hinc Latium dixisse genusque in montibus altis
 Composuisse vagum legesque et iura dedisse
 Et Bacchi et frugum cultus; dehinc tecta secutum
 Esse paterna Iovem, utque Electra Atlantide cretus
 Iasio Idaeas caeso Phrygiae isset ad urbes
 525 Dardanus ex Corytho multa cum gente profectus;
 Utque insignem aquilam, dono et Iove patre superbus,
 Hectoreae gentis signum illustresque tulisset
 Primus avum titulos Troianae stirpis origo.

Talibus atque aliis inter se longa trahebant
 530 Tempora; tum fremitus laetaeque per atria voces
 Alta volant, strepitu ingenti tectum omne repletur.
 Dant lucem flammae et lato splendore coruscant.
 Consurgunt Phryges et cithara resonante sequuntur
 Ausonii et plausum ingeminant seque agmine toto
 535 Permiscent variantque pedes raptimque feruntur.

Et iam festa novem largo connubia luxu
 Attigerant celebrata dies; tunc maximus heros
 Aeneas urbem curvo signabat aratro,
 Fundabantque domos et amictas aggere fossas.
 540 Ecce autem fatum haud parvum: diffundere flammam
 Ingentem et fulgore levem et se nubibus altis
 Miscentem summo Lavinia vertice visa est.
 Obstipuit pater Aeneas duplicesque tetendit
 Ad caelum cum voce manus: "Si, Iuppiter, ttnquam
 545 Gens monitis Troiana tuis terraque marique

---

vs. 539. fundabantque] fundabatque *Kgr.*

- Paruit imperiisque libens, si numina, vestras
 Si metui coluique aras, per si quid agendum est,
 Quod restat, placidam felici afferte quietem
 Augurio et firmate malisque imponite finem.”
- 550 Talia iactantem circumstetit aurea mater
 Se Venerem confessa almo et sic edidit ore:
 “Nate, animo pone hanc curam et meliora capesse
 Signa deum gaudensque bonis succede futuris.
 Nunc tibi parta quies, nunc meta extrema malorum,
 555 Nunc tandem optatam componunt saecula pacem.
 Nec flammam ad caelos perlatam e vertice carae
 Coniugis horresce, at constantem dirige mentem.
 Namque erit illa tuum celebri quae sanguine nomen
 Troianosque auctura duces ad sidera mittat.
- 560 Haec tibi magnanimos sublimi prole nepotes
 Conferet, egregiis totum qui laudibus orbem
 Complebunt totumque sua virtute potentes
 Sub iuga victoresque trahent. Quos gloria summo
 Oceanum transgressa ingens aequabit Olympo,
 565 Quos tandem innumera ardens post illustria rerum
 Gesta deos factura vehet super aethera virtus.
 Hanc flammam ventura tuae praeconia gentis
 Designantem, hoc omnipotens e culmine signum
 Sidereo dedit; at, tantarum in munera laudum,
 570 Quam statuis dicas a nomine coniugis urbem.
 Praeterea sacros Troia ex ardente penates
 Ereptos compone nova intra moenia et altos
 Infer ad aeternum mansuros tempus honores.
 Hi tibi, mira feram, tanto urbis amore trahuntur:
- 575 Ut vecti ad sedes alias, loca prima Latini
 Sponte sua repetant iterumque iterumque reversi.
 O felix, quem tanta manent! Dehinc pace tenebis
 Sub placida gentem Iliacam; post, fessus et aevo
 Confectus, tandem Elysias socer ibit ad umbras:
- 580 Succedes sceptro atque Italis dominabere, leges
 Communes Teucrisque ferens; tum laetus ad altum
 Te mittes caelum: sic stat sententia divum.”
 Dixit, et inde leves fugiens se vexit ad auras.

- Aeneas tanto stupefactam numine mentem
 585 Percussus divae peragit mandata parentis.
 Et iam compositos felici in pace regebat
 Dardanidas; et iam decedens sceptrata Latinus

---

vs. 547. metui] merui *ed. Venet. et Kgr.* — vs. 568. designantem] *scripsi*,
 designant *edd.* — vs. 574. trahuntur] *scripsi*, trahentur *edd.* — vs. 576.
 repetant] repetent *ed. Venet. et ed. Am.* — vs. 584. numine] nomine *ed. Veneti*
et Kgr.

- Liquerat; et pius Aeneas successerat, omnem
 Ausoniam lataque potens ditione tenebat.
- 590 Iam paribus Phryges atque Itali se moribus ultro,
 Et socia ingenti firmabant pectora amore
 Concordique aequas miscebant foedere leges.
 Tum medio Venus exsultans se immisit Olympo
 Ante Iovem et complexa pedes sic ore locuta est:
- 595 “Omnipotens genitor, qui solus ab aethere summo
 Cuncta moves, qui res hominum curasque recenses:
 Dum Teucros traheret fortuna inimica, recordor,
 Spondebas finem aerumnis rebusque salutem.
 Nec tua te promissa, pater, sententia fallit:
- 600 Namque omnes gaudere sacra tres pace per annos
 Viderunt Italiae nullo discrimine partes.
 Verum ad siderei missurum culmina caeli
 Pollicitus magnum Aenean, meritumque ferebas
 Illaturum astris: quid nunc sub pectore versas?
- 605 Iamque optat matura polos Aeneia virtus.”
 Olli hominum sator atque deum dedit oscula, ab alto
 Pectore verba ferens: “Quantum, Cytherea, potentem
 Aeneam Aeneadasque omnes infessus amavi,
 Et terra et pelago et per tanta pericula vectos,
- 610 Nosti et saepe equidem indolui commotus amore,
 Nata, tuo: tandemque malis, Iunone secunda,
 Imposui finem. Nunc stat sententia menti,
 Qua ductorem alto Phrygium succedere caelo
 Institui et firma est; numeroque inferre deorum
- 615 Constat et id concedo libens. Tu, si quid in ipso
 Mortale est, adime atque astris ingentibus adde.
 Quin si alios sua habet virtus, qui laude perenni
 Accingant sese, gestis praestantibus orbem
 Exoment, illos rursus super aethera mittam.”
- 620 Assensere omnes superi. Nec regia Iuno
 Abnuit, at magnum Aenean suadebat ad altum
 Efferi caelum et voces addebat amicas.
- Tum Venus aerias descendit lapsa per auras
 Laurentumque petit: vicina Numicius undis
- 625 Flumineis ubi currit in aequora harundine tectus.
 Tunc corpus nati abluere et deferre sub undas
 Quicquid erat mortale iubet; dehinc laeta recentem
 Felicemque animam secum super aera duxit
 Immisitque Aeneam astris; quem lulia proles
- 630 Indigetem appellat, templisque imponit honores.

---

vs. 606. sator] pater *ed. Am.*